

CINE A FOST AUTORUL ACTULUI MARTIRIC AL SFÂNTULUI SAVA "GOTUL"? CONSIDERAȚII PE MARGINEA UNEI IPOTEZE

Emilian POPESCU

Pătămirea (*passio*) Sfântului Sava "Gotul" a preocupat neobișnuit de mulți cercetători, ea prilejuind nu numai scrierea de numeroase studii, ci chiar cărți¹. Temeiul principal al acestei atenții pentru un document hagiografic constă în conținutul său bogat în informații istorice originale. Pe drept cuvânt, unul dintre cei mai mari hagiografi ai secolului al XX-lea, Hippolyte Delehaye, l-a caracterizat: "une des perles de l'hagiographie antique en même temps qu'une source de l'histoire de l'église des Goths"². Într-adevăr, el a contribuit la zugrăvirea vieții sociale, politice și religioase a zonei în care s-au așezat gotii și au constituit acolo puternice formațiuni politice, cunoscute global sub numele de "Gothia Romana"³. Spațiul geografic al acestor formațiuni cuprindea sudul Moldovei, al Basarabiei și nord-estul Munteniei, cu centrul militar-administrativ pe zona Buzăului⁴.

1. Actul martiric al sfântului Sava editat științific de: H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, Anal. Boll., 31, 1912, p. 216-224; Knopf G. Krüger, *Ausgewählte Märtyrerakten*, 3. Aufl., Tübingen, 1929. Traduceri recente în limba română: *Fontes Historiae Daco-Romanae* (FHDR), II, București, 1970, p. 711-714 (texte alese); Vasile Sibiescu, în GB, 31, 1972, 3-4, p. 385-388; Pr. conf. Ștefan Alexe, *1600 de ani de la moartea sfântului Sava "Gotul"*, BOR, 1972, p. 557-568 (traducere integrală și comentariu); Ion Rămureanu, *Actele martirice* (PSB, 11), București, 1982, p. 318-324. Studii și comentarii: B. Pfeilschifter, *Kein neues Werk des Wulfila*. Festgabe Alois Knöpfler zur Vollendung des 60. Lebensjahres, München, 1907, p. 192-224; J. Mansion, *Les origines du christianisme chez les Goths*, Anal. Boll., 33, 1914, fasc. 1, p. 5-30; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918, p. 42, 422, 423, 429-432, 436, 473; H. Delehaye, *Les passions des martyrs et les genres littéraires*, Bruxelles, 1921, p. 145-150; J. Mansion, *À propos des chrétiens de Gothie*, Anal. Boll., 46, 1928, fasc. 3-4, p. 365-366; Ion Dinu, *Citind martiriul sfântului Sava "Gotul"*, în Tomis, 15, 1941, 12, p. 7-19; E. A. Thompson, *The Visigoths in the time of Ulfila*, Oxford, 1960; Enrica Follieri, *Saba Goto e Saba Stratelata*, Anal. Boll., 80, 1962, p. 249-397; P. S. Năsturel, *Les actes de Saint Sabas le Goth (BHG, 3, 1607). Histoire et archéologie*, RESEE, 7, 1969, 1, p. 175-197; Herwig Wolfram, *Geschichte der Goten*. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie, München, 1979, p. 73, 86, 91, 92, 94 și urm., 117, 118, 129-123, 126 și urm.; Emilian Popescu, *Christianitas Daco-Romana*. Florilegium studiorum, București, 1994, p. 112-116, 161-173.

2. H. Delehaye, *Saints de Thrace*, p. 129; J. Mansion, *Les passions des martyrs*, p. 148.

3. Ev. Chrysos, Τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ Γότοι, Thessalonic, 1972; idem, *Gothia Romana*. Zur Rechtslage des Förderatenlandes der Westgoten im 4. Jahrhundert, Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität, Freiburg-München, 1, 1973, p. 53-64.

4. Em. Popescu, *Le christianisme dans le diocèse de Buzău jusqu'au VIIe siècle*, în vol. *Christianitas...*, p. 157-162.

Actul martiric ne dă amănunte importante despre viața, activitatea misionară și sfârșitul martiric al sfântului Sava, săvârșit prin înecare în râul Buzău (*Mousaios*). La alcătuirea acestui "Act" trebuie să fi contribuit preotul Sansalas, care, ca martor ocular, a cunoscut viața și faptele curajosului misionar și le-ar fi oferit spre redactare unor clerici din jurul episcopului Bretanion din Tomis. Așa s-ar explica frumoasa documentare scripturistică și limba greacă îngrijită⁵. Există și opinia că redactarea Actului s-ar fi făcut în nordul Dunării, în Gothia (Dacia est-carpatică), de un preot necunoscut sau de Sansalas însuși⁶. Actul martiric redactat sub forma unei scrisori de informare din partea Bisericii din Gothia către Biserica din Cappadocia și toate parohiile de acolo, conduse pe atunci de sfântul Vasile cel Mare, însoțea moaștele sfântului, iar aprobarea pentru trimiterea lor s-a făcut prin voința *presbyteriului* (διὰ τελήματος τοῦ πρεσβυτερίου)⁷.

În privința momentului când a fost scris Actul, nu există deosebiri de opinii, admitându-se anii 373 sau 374, deci la scurtă vreme după trecerea la cele veșnice a sfântului, care a avut loc în ziua de 12 aprilie 372, cum se precizează în partea finală a textului. În acțiunea de căutare a moaștelor și de aducere a lor din "barbaricum" în teritoriul roman (= bizantin; εἰς τὴν Ῥωμανίαν), s-a implicat direct, la cererea sfântului Vasile cel Mare, guvernatorul militar al provinciei Scythia (*dux provinciae Scythiae*), Iunius Soranus, originar din Cappadocia și prieten al marelui ierarh⁸.

Ipoteza recentă anunțată în titlul comentariului nostru, privind autorul Actului martiric, aparține lui Constantine Zuckerman, care a făcut-o cunoscută în anul 1991 într-un studiu mai amplu despre Părinții capadocieni și goți⁹. După câte cunosc, autorul ipotezei provine din Rusia și este imigrant la Paris. Această origine poate explica, eventual, și interesul pentru regiunile noastre.

Zuckerman își propune să arate unde stă originea actualelor controverse privitoare la autor și alcătuirea Actului și să sugereze o soluție, care ar avea în ochii săi avantajul *simplicității*; el spera să poată arăta că datele din manuscrisele scrisorilor sfântului Vasile pot aduce cheia rezolvării. În același timp, își propune să facă unele observații asupra textului Actului martiric, subliniind că autorul lui nu este altul decât unul din adresanții scrisorilor¹⁰.

Teza pe care încearcă s-o susțină Zuckerman poate fi rezumată precum urmează. Autorul Actului martiric a fost *călugarul și preotul (presbyterul) Ascholi* din Scythia Minor. Numele acestuia și calitatea sunt menționate o singură dată la începutul Scrisorii nr. 154 a sfântului Vasile¹¹. Citind însă textul scrisorii, se constată că el nu

5. Pfeilschifter, *op. cit.*, p. 210; Delehay, *op. cit.*, p. 291; Em. Popescu, în *Christianitas...*, p. 112-116.

6. Rămureanu, *op. cit.*, p. 315-316, 338-339.

7. Delehay, *op. cit.*, p. 221, 8.

8. Epistola 155, în Saint Basile, *Lettres. Texte établi et traduction par Yves Courtonne*, Paris, 1961 (Belles Lettres), tome II, p. 80-81; Wolf-Dieter Hausschild, *Basilios von Kaisarea, Briefe. Zweiter Teil, eingeleitet, übersetzt und erläutert*, Stuttgart, 1973 [Bibliothek der griechischen Literatur, Bd. 3], p. 75-76 și Actul martiric al sfântului Sava, la Delehay, *op. cit.*, p. 221.

9. Constantine Zuckerman, *Cappadocian Fathers and the Goths. A scythian presbyter Ascholi, the biographer of St. Sabas the Goth*, în *Travaux et Mémoires [Collège de France. Centre de recherches d'histoire et civilisation de Byzance]*, vol. 11, Paris, 1991, p. 473-479.

10. Idem, *op. cit.*, p. 474: "This note aims to trace the origin of the existing controversies and to suggest a solution which has, in our eyes, the advantage of simplicity: as we hope to show, the manuscript date provide a reliable clue. We will then add some observations on the text of the Passio, for - as we will argue elaborating upon a suggestion already made - its author is none other than the addressee of Basil's letters".

11. Ἀσχολίῳ μονάζοντι καὶ πρεσβύτερι.

conține nici cel mai mic amănunt în legătura cu sfântul Sava. O astfel de scrisoare putea fi trimisă oricărui cleric ortodox din imperiul bizantin¹². În fapt, sfântul Vasile mulțumește lui Ascholius doar pentru că a avut inițiativa să-i scrie și laudă zelul acestuia pentru sfântul Athanasie cel Mare, decedat de curând (3-4 mai 373), exprimându-și totodată speranța că schimbul de scrisori va continua.

Zuckerman consideră ca sfântul Vasile i-a adresat lui Ascholius și alte două scrisori, 164 și 165; în ele s-ar afla amănunte privitoare la situația religioasă de la Dunărea de jos, la persecuțiile care au produs multe victime printre care și Sava, în toate acestea fiind implicat călugarul și preotul nostru. Adresantul Scrisorii 164 însă este indicat în edițiile de până acum: *Ascholius*, episcopul Thessaloniceului¹³, iar în cazul celei de-a doua (165), reconstituită de editori, aceeași persoană. Zuckerman crede că adevăratul adresant ar trebui să fie *monahul și preotul scit Ascholius*¹⁴ iar între acesta și omonimul lui de la Thessalonice n-ar fi nici o legătură, decât o simplă coincidență de nume. Argumentul cel mai de seamă, care-l determină să susțină această părere, ar fi că în manuscrisele scrisorilor sfântului Vasile, și anume cele din categoria A, Ascholius apare ca destinatar la trei scrisori: 154, 164, 165. Valoarea superioară a manuscriselor din categoria A, față de categoria B, a fost recunoscută de mai mulți învățați, care au subliniat precizia numelor și aranjamentul scrisorilor mai aproape de original¹⁵. Trebuie precizat însă că în manuscrisele din categoria A, destinatarul celor două scrisori 164 și 165 nu este desemnat exact la fel ca în scrisoarea 154, din ele lipsind mențiunile de călugăr și presbyter (μονάζων καὶ πρεσβύτερος), ceea ce lasă posibilitatea să ne gândim la cu totul altă persoană.

Zuckerman continuă în argumentarea sa zicând că de acum înainte nu mai trebuie admis că sfântul Vasile a corespondat cu un episcop, fie Ascholius de Thessalonice, fie Bretanion de Tomis, ci cu un smerit presbyter și monah. În cazul acesta, precizarea din Actul martiric că trimiterea în Cappadocia a moaștelor a fost aprobată de *presbyterium* (διὰ τελήματος τοῦ πρεσβυτερίου), nu de vreun ierarh, ar fi și ea sugestivă și normală.

Presbyterium, un colegiu format din preoți, s-ar fi bucurat de o largă autonomie în cadrul eparhiei Scythia, deoarece aceasta fiind prea mare nu putea fi administrată de singurul episcop de Tomis cunoscut până acum. Situația aceasta ar fi fost caracteristică secolului al IV-lea, când, potrivit informațiilor lui Sozomenus și Theodoret,

12. Constatare făcută și de Zuckerman, *ibidem*.

13. Ἀσχολίω ἐπισκόπῳ Θεσσαλονίκης; v. la Yves Courtonne, *op. cit.*, p. 97. Același adresant la Wolf-Dieter Hausschild, *op. cit.*, p. 86: "An Ascholius, den Bischof von Thessalonike".

14. În timp ce Courtonne, *op. cit.*, p. 100 îl consideră fără rezerve ca adresant pe Ascholius de Thessalonice (Ἀσχολίω ἐπισκόπῳ Θεσσαλονίκης), W.-D. Hausschild se îndoiește de acest lucru și pune numele lui Ascholius de Thessalonice între paranteze, iar în nota 184 adopta ipoteza lui Pfeilschifter, *op. cit.*, p. 223, potrivit căreia ar fi vorba de Bretanion, episcopul Tomisului.

15. Zuckerman, *op. cit.*, p. 476: "In fact, in each manuscript Ascholius' ecclesiastical position is mentioned only once, in the superscription of Ep. 154. Thus only one indication either bishop or monk and presbyter, has its source in the earliest collection of Basil's letters. Even if no other indicator existed to guide our choice, it would have been difficult to imagine why a famous bishop should be transformed into an obscure monk. The logic of an opposite transformation is obvious. But there is more to it. The readings are overwhelmingly more precise and the arrangement of letters is closer to the original than in B". Pentru a-și susține această afirmație, trimite la următoarele lucrări: M. Bessières, *La tradition manuscrite de la correspondance de saint Basile*, Oxford, 1923; A. Cavallin, *Studien zu den Briefen des hl. Basilios*, Lund, 1944; S. Rudberg, *Études sur la tradition manuscrite de saint Basile*, Lund, 1953.

Scythia, deși avea multe orașe, sate și fortărețe, era condusă de un singur episcop cu sediul în metropola tomitană¹⁶.

În structura argumentării lui Zuckerman, mi se pare curios modul în care preotul și monahul (= ieromonahul) Ascholiuș a intrat în corespondență cu sfântul Vasile și anume printr-o *întâmplare*: el ar fi auzit de intenția lui Iunius Soranus de a scrie celebrului arhiepiscop de Caesarea și atunci s-ar fi adăugat și el cu o scrisoare¹⁷. Răspunsurile date de sfântul Vasile ar fi scrisoarea 154 către Ascholiuș și 155 către Iunius Soranus.

Din scrisoarea 155 aflăm într-adevar că sfântul Vasile îi adresează rugămintea lui Soranus de a trimite în patrie moaștele martirilor, care au murit în urma persecuțiilor din regiune. Pentru căutarea acestor moaște și dobândirea de amănunte privind aceste persecuții, Soranus ar fi apelat, după Zuckerman, la călugărul Ascholiuș. Cea de-a doua scrisoare (164) adresată, după opinia lui Zuckerman, tot lui Ascholiuș, după alții lui Ascholiuș de Thessalonic sau lui Bretanion, ar cuprinde mulțumiri aduse acestuia pentru informațiile privitoare la recenta persecuție din Gothia și la moartea noului martir; totodată marele ierarh își exprimă bucuria la aflarea vestii că Ascholiuș este de origine capadociană și că a trimis în patria lui un martir, care a înflorit într-o țară barbară vecină cu a adresantului. Zuckerman consideră că schimbul de scrisori între sfântul Vasile și Ascholiuș a încetat odată cu încheierea misiunii în Scythia, probabil către sfârșitul anului 374, a lui Iunius Soranus.

Sintetizând cele spuse până aici, înțelegem că presbiterul și călugărul Ascholiuș era din Scythia, probabil un apropiat al guvernatorului Iunius Soranus. Dacă Soranus era o personalitate cunoscută pe plan mai larg din alte documente¹⁸, Ascholiuș rămâne mai departe pentru noi o enigmă, un simplu cleric cu preocupări teologice legate de sfântul Athanasie. El capătă profil, în gândirea lui Zuckerman, în urma scrisorilor sfântului Vasile nr. 164 și 165, unde s-ar vorbi de evenimente bine cunoscute lui Ascholiuș și în care acesta s-a și implicat.

Construcția ipotezei lui C. Zuckerman privitoare la alcătuirea actului martiric al sfântului Sava și la mijlocirea preotului Ascholiuș pentru trimiterea moaștelor, fapt care ar fi prilejuit scrisorile de apreciere și mulțumire din partea sfântului Vasile cel Mare, este interesantă, dar ridică multe semne de îndoială. Mai întâi, socot că, așa cum s-a mai susținut¹⁹, episcopul Ascholiuș de Thessalonic n-a putut avea un rol în cunoașterea și relatarea persecuțiilor din Gothia, apoi a martirilor care și-au dat viața și prin urmare implicarea sa directă sau indirectă în trimiterea moaștelor sfântului Sava în Cappadocia la rugămintea sfântului Vasile nu este verosimilă; deci, el nu mai trebuie considerat adresant al scrisorilor 164 și 165, lucru afirmat cu mult înainte de mai mulți cercetători. Înlocuirea lui cu preotul Ascholiuș, adică un om al locului, unde s-au produs evenimentele, ar fi mai rațională. Ieromonahul Ascholiuș, cu preocupări

16. Sozomenos, *Kirchengeschichte*, hrsg. von J. Bidez und G. Chr. Hansen, Berlin, 1960, VI, 21, p. 263; cf. Theodoretos, *Kirchengeschichte*, hrsg. von Léon Parmentier und Felix Scheidweiler, Berlin, 1954, IV, 35, 1 (FHDR, II, p. 235): Καὶ Βετράνιον δὲ, παντοδαπῇ μὲν λαμπρυνόμενος ἀρετῇ, πάσης δὲ τῆς Σκυθίας τὰς πόλεις ἀρχιερατικῶς ἰδύμεναι πεπιστευμένους.

17. Zuckerman, *op. cit.*, p. 477.

18. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, I, A.D. 260-395, Cambridge, 1971, p. 484.

19. J. Mansion, *Les origines du christianisme...*, p. 15-20; B. Pfeilschifter, *op. cit.*, p. 192-224; J. Zeiller, *op. cit.*, p. 431-432; Em. Popescu, în *Christianitas*, p. 113-116, cu bibliografie.

teologice înalte, cu relații locale până la guvernatorul militar al provinciei și apoi în corespondență cu unul dintre cei mai mari părinți ai Bisericii, sfântul Vasile cel Mare, n-ar contraveni nivelului superior pe care îl atinsese monahismul dobrogean în a doua jumătate a secolului al IV-lea²⁰. În cazul lui Ascholiuș am putea să-i acordăm acest nivel spiritual, pe de o parte, ținând seama de contextul local, pe de alta, de originea lui capadociană, pe care sfântul Vasile i-ar acorda-o în scrisoarea 165.

Întrebarea este dacă un asemenea ieromonah putea prelua sarcina redactării Actului martiric al sfântului Sava, de a se implica în aducerea moaștelor din *barbaricum* pe pământ roman numai cu sprijinul lui Iunius Soranus, făcând abstracție de episcopul locului, la vremea respectivă, marele ierarh Bretanion de Tomis. Ignorarea episcopului este explicată de Zuckerman, așa cum am spus, prin aceea că Scythia condusă de el era o eparhie mare, cu multe orașe, sate și fortărețe greu de administrat de un singur ierarh și atunci rolul lui pentru anumite regiuni l-ar fi preluat *presbyteriul*, cu aprobarea căruia s-ar fi făcut trimiterea moaștelor în Cappadocia. Zuckerman nu se ocupă deloc de definirea *presbyteriului* în Biserica veche. Sfinții Părinți din primele veacuri creștine ne dau însă amănunte asupra acestei probleme.

Sfântul apostol Pavel în Epistola întâia către Timotei, 4,14 zice: "Nu nesocoti harul care este întru tine, care ți s-a dat prin profeție prin punerea mâinilor preoției (*presbyteriului*)". Înțelegem din aceasta că *presbyteriul* participă alături de episcop la hirotonirea clericilor și că în biserica apostolică forma un colegiu de conducere. Participarea alături de episcop la conducerea Bisericii și supunerea credincioșilor față de această autoritate sunt arătate clar de sfântul Ignatie al Antiohiei. În Epistola către Tralieni 13,2, el zice: "Fiți sănătoși în Iisus Hristos. Supuneți-vă episcopului ca poruncii lui Dumnezeu, de asemenea și *presbyteriului*"²¹. Colegiului *presbyterilor* trebuie să i se dea ascultare și cinstire alături de episcop, într-o unitate nedespărțită, așa cum spune același sfânt părinte în aceeași epistolă către Tralieni, 2,2: "Este așadar de neapărată trebuință, precum și faceți, să nu întreprindeți nimic fără episcop, ci să vă supuneți și *presbyteriului* ca apostolilor lui Hristos, nădejdea noastră, în care vom fi găsiți dacă vom trăi așa" (1 *Tim.* 1,1)²². Aceeași ascultare o recomandă sfântul Ignatie și în Scrisoarea către Smirneni 8,13: "Cu toții urmați pe episcop, după cum urmează Iisus Hristos pe Tatăl, iar pe preoți (*presbyteriu*) ca pe apostoli"²³. Unitatea între episcop și *presbyteriu* este atât de strânsă, încât este comparată cu coardele unei chitare față de corpul (cutia) ei: "De aceea și voi trebuie să mergeți împreună cu voința episcopului, lucru pe care îl și faceți, căci venerabilul vostru *presbyteriu* este așa de unit cu episcopul ca și coardele cu chitara" (*Efes.* 4,1)²⁴. Cel care nu preceadează așa, nu are

20. V. studiul meu: *Frühes Mönchtum in Rumänien*, în *Christianitas...*, p. 217-234.

21. *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de pr. D. Fecioru, București, 1979, p. 173 (PSB, 1); Ignace d'Antioche, Polycarpe de Smyrne, *Lettres, Martyre de Polycarpe* (Sources chrétiennes, vol. 10 bis), texte grec, traduction et notes par Pierre Thomas Camelot. Réimpression de la quatrième édition revue et corrigée, Paris, 1998, p. 104: "Ἐρωσθε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ ὡς τῇ ἐντολῇ, ὁμοίως καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ; cf. Ep. către Smirneni, 12, 2 (în PSB, 1, p. 186) și în *Sources chrét.*, p. 142: "Ἀσπάζομαι τὸν ἀξιόθεον ἐπίσκοπον καὶ θεοπρεπὲς πρεσβυτερίον.

22. PSB, 1, p. 170; *Sources chrét.*, p. 96: "Ἀναγκαῖον οὖν ἐστίν, ὥσπερ ποιεῖτε, ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν πράσσειν ὑμᾶς ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδας ἡμῶν, ἐν ᾧ διαγόντες εὐρεθησόμεθα.

23. PSB, 1, p. 184; *Sources chrét.*, p. 139: Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρὶ, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς καὶ τοῖς ἀποστόλοις.

24. PSB, 1, p. 158, *Efeseni*, 4,1, în *Sources chrét.*, p. 60: "Ὅτεν πρέπει ὑμῖν συνντρέχειν τῇ τοῦ ἐπισκόπου γνώμῃ, ὅπερ καὶ ποιεῖτε. Τὸ γὰρ ἀξιονόμαστον ὑμῶν πρεσβυτερίον τοῦ Θεοῦ ἅγιον, οὕτως συνήρμοσται τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς χορδαὶ κιθάρᾳ.

conștiința curată, "căci numai cel ce se află înăuntrul locașului altarului este curat; cel care este în afară de altar, nu-i curat"²⁵. Cu alte cuvinte, cel ce face ceva fără episcop, fără preoți și fără diaconi, acela nu are conștiința curată. Nesupunerea față de episcop echivalează cu neascultarea de harul lui Dumnezeu, iar față de presbyteriu, ca legii lui Hristos²⁶ (*Ep. ad Magn.*, 2). Puterea pe care o aveau presbyterii era reală, de aceea în Constituțiile apostolice se atrage atenția asupra ispitei de a provoca o schismă în Biserică prin neascultarea față de episcop²⁷. Cele mai importante contribuții ale lor erau însă legate de activitatea învățătoarească, de asigurarea botezului și a binecuvântării poporului²⁸. Oricum, presbyteriul ne apare ca un *consiliu* și *senat* al bisericii²⁹.

Alegerea pentru presbyteriu era un act aparte și o cinste pentru cel ales³⁰, el însemna primirea rangului preoției³¹ și astfel intrarea în presbyteriu. Sfântul Ioan Gură de Aur semnaleză drept ceva semnificativ pentru cineva, faptul de a fi fost preot în cadrul presbyteriului, într-o grupare pe care el o numește tagma (τάγμα)³², adică o categorie a clerului bine definită prin rangul și poziția ei. Presbyteriul participa la alegerea și hirotonirea episcopului³³ și ca una din cele mai mari prețuiri era pomenirea lui în cadrul Sfintei Liturghii, la rugăciunea de după epicleză: "Noi te chemăm, invocăm și pentru mine, care deși nevrednic îți aduc jertfa, și pentru întreg presbyteriul, pentru diaconi și întreg clerul; umple-ne pe noi de înțelepciune și de Duhul Sfânt"³⁴.

Având în vedere aceste lucruri, ne putem întreba dacă presbyteriul Bisericii din Scythia, care trebuia să lucreze într-o unitate nezdruccinată cu episcopul, putea să ia o decizie atât de importantă fără știrea lui. S-ar putea crede că în afară de presbyteriul din cetatea Tomis, sediul episcopului, existau altele în cetățile mai îndepărtate ale Scythiei, lucrând într-un fel de autonomie, că unul din acestea și-ar fi dat acordul de strămutare a moaștelor sfântului Sava. Lucrul este greu de admis având în vedere autoritatea episcopală și faptul că ierarhii tomitani în acea perioadă de misiune erau prezenți în regiuni îndepărtate de capitală, cum știm, de exemplu, despre sfântul

25. PSB, 1, p. 172. Către Tralieni, 7,2, în *Sources chrét.*, p. 100: 'Ο ἐντὸς θυσιαστηρίου ὦν καθαρὸς ἐστίν. ὁ δὲ ἐκτὸς θυσιαστηρίου ὦν, οὐ καθαρὸς ἐστίν. τοῦτ' ἐστίν. ὁ χωρὶς ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτερίου καὶ διακόνων πράσσων τί, οὗτος οὐ καθαρὸς ἐστίν τῇ συνειδήσει.

26. *Ep. ad Magn.*, 2.

27. *Les constitutions apostoliques*, tomes I-III. Introduction, texte critique, traduction et notes par Marcel Metzger, Paris, 1985, 1986, 1987 (*Sources chrét.* 320, 329, 336); în cazul de față VIII, 47,31, p. 283: "Si un presbytre, méprisant son évêque, tient une assemblée séparément et érige un autre autel, sans avoir rien eu à reprocher à son évêque, au point de vue de la foi et de la justice, on le déposera comme aimant le pouvoir, car c'est un tyran; de même les autres clercs, dans la mesure où ils prennent partie pour lui, et on exclura les laïcs. Mais on ne le fera qu'après une première, une seconde ou même une troisième mise en garde de l'évêque".

28. *Const. Apost.* II, 26,7; 28,4; 57,7-9; VII, 22,1; VIII, 28,3; 32,2; 47,47, 49-50

29. *Ibid.* II, 28,4: εἰσὶν γὰρ συνέδριον καὶ βουλὴ τῆς Ἐκκλησίας.

30. Pionius, *Vita Polycarpi*, 17 (Lightfoot, p. 1015, sf. sec. IV): κατέστησεν αὐτὸν εἰς τὸ πρεσβυτέριον.

31. Sfântul Vasile cel Mare, *Comment. in Isaiam prophetam*, 103, Migne, PG, 30, 285 A: "Ἀρ' οὖν ὁ ὁπωσοῦν τῆς προεδρίας ἀξιοθεῖς, καὶ ἐγκαταλείγεις τῷ πρεσβυτέρῳ. οὗτος πρεσβύτερος.

32. Palladius, *Dialogus de vita Ioannis Chrysostomi*, PG, 47, 16,53: τοῦ δὲ τάγματος τῶν κληρικῶν πρεσβύτεροι δύο, διάκονοι πέντε οἱ δὲ ἐκ κακωτικοῦ ἀριθμοῦ συναγόμενοι; Πορφύριος οὗτος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐχρόνισε, καὶ διακονίᾳς καὶ ἱερατεῦσας ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ, τῶν μέντοι χρόνων ἀλλότριον τὸ ἦθος φέρων, εἰς οὐδὲν πνευματικὸν ἐχρησίμευσέ ποτε τῇ Ἐκκλησίᾳ. Despre *presbyter* și *presbyterium*, v. și F. Chiovaro, în *New Catholic Encyclopedia*, XI, 1967, p. 745-747.

33. *Les constitutions apostoliques*, VIII, 4,3: Οὐ μὲν ὀνομασθέντος καὶ ἀρέσαντος συνελθὼν ὁ λαὸς ἅμα τῷ πρεσβυτέρῳ καὶ τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ, ὁ πρόκριτος τῶν λοιπῶν τὸ πρεσβύτεριον καὶ τὸν λαόν, εἰ αὐτὸς ἐστίν. ὃν αἰτοῦνται εἰς ἄρχοντα (p. 140-143).

34. *Ibid.*, VIII, 12,41.

Teotim³⁵, un succesor al sfântului Bretanion.

Ne-am mai putea gândi la posibilitatea că în anii 373-374, când s-a redactat Actul martiric și au fost mutate moaștele, scaunul tomitan să fi fost vacant, prin decesul lui Bretanion, iar presbyteriul să fi girat conducerea eparhiei. Vom vedea însă că această eventualitate nu este probabilă.

Ținând seama de aceste considerente, socot că presbyteriul, care a îngăduit strămutarea moaștelor sfântului Sava, a fost al *Bisericii din Gothia*. În urma persecuției dezlănțuite de Athanarich împotriva creștinilor din Gothia, episcopul locului va fi pierit sau fugit în *Romania*, iar Biserica a rămas doar în grija presbyteriului. Textul Actului martiric permite o asemenea interpretare și așa a și fost înțeles de unii cercetători³⁶. De fapt, Scrisoarea adresată Bisericii din Cappadocia este trimisă *în numele Bisericii din Gothia*, între cele două părți se poartă, deci, corespondența. Frumusețea alcătuirii Actului martiric, cu preluări de formule din Scrisoarea Bisericii din Smirna, precum și limba îngrijită ne îndeamnă să credem că autorul (autorii) l-au redactat pe pământ roman, adică în Dobrogea. Printre acești autori trebuie să vedem în primul rând pe *Sansalas*, apropiat al sfântului Sava și tovarășul lui de suferință în timpul persecuției de dinaintea martiriului. El cunoștea ca nimeni altul toate amănunțele și le va fi oferit spre redactare, participând el însuși la ea. Este firesc să credem că *Sansalas* avea prieteni și cunoscuți în *Romania*, fiindcă el mai fugise aici din cauza persecuțiilor din Gothia. Personal rămân la convingerea mai veche că Actul martiric a fost redactat în imperiul roman, cu știința și chiar participarea directă a episcopului Bretanion de Tomis și cu contribuția colaboratorilor săi³⁷. El trăia singur atunci, fiindcă sunt convins că scrisorile 164 și 165 i-au fost adresate lui de sfântul Vasile. De altfel, guvernatorul Iunius Soranus, care își avea sediul la Tomis, nu putea renunța la ajutorul episcopului Bretanion în rezolvarea unei probleme strict religioase.

În scrisoarea 164, sfântul Vasile se referă la istorisirile primite de la destinatarul căruia i se adresează acum, istorisiri care nu puteau fi relatate decât de un *om al locului*, informat și implicat în misiune "în țara barbară vecină de dincolo de Dunăre": adevărate lupte atletice pentru credință, de trupuri sfârțecate, despre furia barbară, muncirile de tot felul, la care chinuitorii i-au pus pe martiri. Această relatare o numește sfântul Vasile *raportul tău* (τὰ δὲ σὰ διεγύματα), deci îl socrate pe raportor că autor al scrisorii. Important este și faptul că sfântul Vasile, în înșiruirea de chinuri la care sunt supuși martirii, menționează și *moartea prin apă și lemn*, aluzie clară la modul în care a pierit sfântul Sava, înecat în râul Buzau, cu un trunchi de copac legat de gât³⁸. Totodată marele părinte capadocian fericește în scrisoarea 164 nu numai pe martirul Sava, ci și pe îndrumătorul, antrenorul (ἀλείπτης) său, care l-a pregătit pentru luptă. Dar acest îndrumător s-a ocupat nu numai de sfântul Sava, ci "*a întărit un mare număr de creștini pentru dreapta credință*". Pentru aceasta, "el va dobândi în fața Dreptului Judecător cununa dreptății". Este vorba, deci, de un îndrumător de anvergură, a cărui funcție, pregătire și autoritate puteau împlini aceste sarcini misionare. Un simplu ieromonah ca Ascholiuș, oricât de pregătit și zelos ar fi fost, n-ar fi putut acționa cu atâta eficiență ca Bretanion, persoană oficială.

35. Em. Popescu, în *Christianitas*, p.118-123.

36. I. Rămureanu, *Actele martirice*, p. 315.

37. Em. Popescu, *op. cit.*, p. 113.

38. Delehay, *op. cit.*, p. 221.

De altfel, sfântul Bretanion nu s-a îngrijit numai de *misiune* în teritoriul barbar vecin, ci a apărut ortodoxia și în *interior*, împotriva ereziei ariene. Așa socotesc că trebuie înțelese cuvintele din scrisoarea 165, unde se spune: "...iar când desfășurai luptele pentru credință" (καὶ ἡνίκα τοὺς ὑπὲρ πίστεως ἀγῶνας διήθλεις). Este o aluzie la rezistența manifestată cu dârzenie împotriva introducerii arianismului în Scythia Minor, chiar de către împăratul Valens, când acesta i-a cerut sfântului Bretanion în catedrala din Tomis să renunțe la ortodoxia stabilită de Sinodul I ecumenic (325): "Popor numeros s-a adunat acolo, aproape tot orașul, spre a-l vedea pe împărat și bănuind că se va întâmpla ceva deosebit. Dar Bretanion, plin de credință și zel dumnezeiesc, a discutat cu curaj în fața stapânitorului, apărând dogmele Sinodului de la Niceea, asemănându-se divinului David care a zis: "În fața regilor am vorbit despre mărturiile Tale și nu m-am rușinat" (Ps. 118, 46), apoi l-a părăsit și s-a dus în altă biserică, iar poporul l-a urmat. Părăsit acolo, împreună cu cei din jurul său, Valens a îndurat cu greu această înfruntare. Și prinzându-l pe Bretanion, a poruncit să-l ducă în exil, dar nu mult după aceea a dat ordin să fie readus". Iar Sozomen adaugă: "Împăratul vedea bine că sciții sunt supărați pentru exilarea episcopului și se temea să nu pună la cale o răscoală, știind că sunt viteji și prin poziția locurilor necesari lumii romane, fiind așezați ca un zid în fața presiunii barbarilor"³⁹. Sfântul Vasile se bucură spunând ca "prin el (Bretanion) se păstrează buna moștenire a Părinților, că se confirmă încă o dată bunul său renume, constatând că "este întocmai așa cum te prezintă mărturia tuturor". Destinatarul scrisorii 165 este, deci, o personalitate cunoscută din imperiu, prin misiunea creștină *in partibus infidelium*, dar și pentru apărarea ortodoxiei în interior. Este greu de crezut că toate acestea se potrivesc ieromonahului Ascholiuș.

Împotriva atribuirii scrisorilor 164 și 165 ieromonahului Ascholiuș pledează, socot eu, și unele epitete pe care sfântul Vasile le folosește în corespondența cu adresanții săi. Chiar la începutul scrisorii 164 sfântul Vasile folosește cuvântul ὁσιότης în expresia "scrisoarea sfinției (sanctității) tale" (= τὰ γράμματα ὁσιότητός σου), termen care se dădea, în genere, episcopilor. În cealaltă scrisoare (165), el utilizează cuvântul σύνησις = «înțelepciune»; "când am luat în mână scrisoarea *înțelepției* tale" (ὅτε ἐλάβομεν εἰς χεῖρα τὴν ἐπιστολὴν τῆς συνήσεως σου) și un altul poate mai caracteristic: θεοσέβεια (θεοσεβής) cu sensul de cucernicie, evlavie, în ultimă instanță: dreapta credință, ortodoxie. Θεοσέβεια este o formulă de adresare obișnuită în corespondența cu episcopii, chiar cu papa al Romei⁴⁰. Cu totul semnificativ mi se pare faptul că Biserica din Gothia către cea din Cappadocia folosește același termen la adresa sfântului Vasile: εἰς τὴν Καππαδοκίαν τὴν ὑπέστειλε θεοσέβειαν.

Această terminologie, folosită de sfântul Vasile, ne determină să credem că ea avea în vedere un ierarh, în convingerea mea Bretanion și nu un simplu ieromonah ca Ascholiuș, oricât de pasionat ar fi fost el de personalitatea sfântului Athanasie. Mai mult decât atât, întregul conținut al scrisorilor 164 și 165 nu se potrivește decât unei persoane de prim rang din structura bisericii. Numai acesta putea să dirijeze misiunea

39. Sozomenos, *op. cit.*, VI, 21,6 (FHDR, II, p. 225).

40. La Marcellus de Ancyra, *Epistula ad Iulium papam* (ap. Epiph. Panarion, 72,2); Migne PG. 42, 384 C: κατ'ἐμοῦ γράψαι τῇ θεοσεβείᾳ σου ἐτόλμησεν; iar la sfântul Vasile o mai întâlnim în Scris. 48, PG. 32, 348: Εὐσεβία, ἐπισκόπων Σαμοσάτων. Μόλις ἡμῖν ὑπήρξεν ἐπιτυχεῖν διακόνου γραμμάτων πρὸς τὴν θεοσεβείαν, și altele.

creștină în afara granițelor imperiului în stil mare, să formeze misionari și să-i atașeze Evangheliei Mântuitorului până la moartea martirică. Tot acesta a fost în stare să apere ortodoxia chiar în fața unui fervent eretic ca împăratul Valens. Bretanion a îndeplinit aceste condiții ca teolog și înalt cărmuitor al Bisericii. Originea sa cappadociană, la care se referă cu bucurie și mândrie sfântul Vasile, poate explica, pe de o parte, pregătirea sa teologică, iar pe de alta, succesul operei sale în Scythia, unde a lucrat alături de un alt mare cappadocian, Iunius Soranus, și cu care desigur s-a ajutat.

QUI EST L'AUTEUR DE L'ACTE DU MARTYRE DE SAINT SABAS "LE GOTH"? QUELQUES CONSIDÉRATIONS AUTOUR D'UNE NOUVELLE HYPOTHÈSE

Une variante en français de cet article sera publiée dans *Études byzantines et post-byzantines*, IV, 2001.